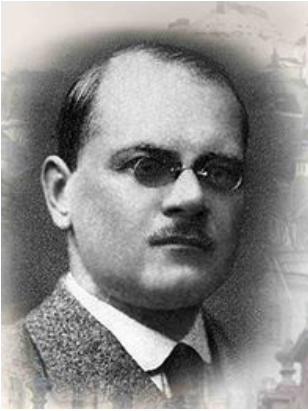

Зміст

Борис Козубський та його родина в історії Волині.....	4
Семен Жук – від діяча «Просвіти» до депутата Сейму	11
Аркадій Животко: волинський період життя.....	36
Іван Фещенко-Чопівський – вчений з Волинського краю.....	42
Родина Шумовських з Мирогощі, що на Волині	45
Арсен Річинський: релігійна та громадська діяльність на Волині.....	55
Кременецькі сторінки з життєпису Уласа Самчука	61
Роман Бжеський і Кременеччина.....	65
Історія Кременецької духовної семінарії в біографіях.....	69
Мистецька еліта Волині: відомі постаті	81
З життєпису автора. Ірина Скакальська	91

БОРИС КОЗУБСЬКИЙ ТА ЙОГО РОДИНА В ІСТОРІЇ ВОЛИНИ

Трагічною була доля родини Козубських, члени якої загинули та постраждали в національно-визвольній боротьбі як проти Польщі, так і проти більшовицької Росії. Вся родина вписала не одну сторінку в історію волинського краю. Для влучної характеристики участі цієї родини у національно-визвольних змаганнях за незалежність України можна написати гасло з книги «Історичні силуети» історика Олега Полянського: «Здобудеш Українську державу або згинеш в боротьбі за неї».

Повне прізвище цього роду – Равич-Козубські¹. Так у Державному архіві Житомирської області зберігаються документальні згадки про цей рід. Перша з них – про Йосипа Козубського, який навчався в Любарській василіанській школі, відтак – у Вінницькій духовній академії. Онук Йосипа Козубського Микола був, як і його дід теж священником². Найстарший його син Микола після закінчення медичного факультету Київського університету ім. Св. Володимира в 1892 р. отримав призначення на посаду сільського лікаря в містечко Вишнівєць Кременецького повіту Волинського воєводства³.

У 1894 р. лікар М. М. Козубський купив маєток у Великому Раківці, а це недалеко від Вишнівця. До речі, його син Борис народився 1886 р. в Житомирі ще до переїзду на Волинь⁴. Дитинство Бориса пройшло в Кременецькому повіті. І в школі, й в Острозькій гімназії Борис Козубський вирізнявся з-по-

¹ Держархів Житомирської обл., ф.1. Волинська духовна консисторія, оп. 73, спр.8, арк. 8.

² Теодорович Н. И. Вольнская духовная семинария. История первоначального устройства её и подведомственных ей духовных училищ. Списки воспитанников, окончивших в нем курс учения, а также начальников и наставников в период времени с 1796 по 1900 гг. / Н. Теодорович – Почаев, 1901. – 1023 с.

³ Держархів Тернопільської області., ф.348. Товариство «Просвіта», спр.23, арк.11.

⁴ Козубський провулок / Мокрицький Г. П. Вулиці Житомира // Енциклопедія Житомира. – Кн.1. – Житомир: Вид. «Волинь», 2007.

серед ровесницького загалу гостротою розуму. Закінчивши 1906 р. гімназію, вступив на правничий факультет Київського університету імені Св. Володимира. Невдовзі за участь у студентських заворушеннях потрапив у поле зору царської охранки. Від переслідувань за політичні погляди змушений був рятуватися переїздом до Харкова, щоб продовжити там навчання в університеті. У 1913 р. Борис Козубський, випускник Харківського університету, розпочав правничу кар'єру в адвокатській конторі М. Міхновського. Під впливом М. Міхновського молодий адвокат Б. Козубський вступив до РУП й остаточно сформувався як політик. Боротьба за Українську самостійну державу стала його незмінним життєвим кредо⁵. Його громадсько-політична діяльність припала на час піднесення національного руху початку ХХ століття, Першої світової війни й української демократичної революції 1917–1921 рр., міжвоєнний період, коли Західна Волинь перебувала у складі Другої Речі Посполитої, Другої світової війни та радянської влади.

Через декілька років, переїхавши до Києва, Борис став учасником революційних подій. Праці правника-політика друкував тижневик «Слово», редакторами якого працювали В. Винниченко та Ю. Тищенко.

Лютнева революція 1917 р. проголосила повалення в Російській імперії монархії Романових та проголошення демократичних прав і свобод. Почалася нова ера бурхливих перемін в житті волинян та України. У квітні 1917 р. в Києві відбувся Український національний конгрес, на якому Бориса Козубського обрали, як представника Волині, до Центральної Ради від Української революційної партії. Саме такі відомості про свого батька у спогадах подає його донька Галина Шубська.

Становлення парламентських форм правління в період українського національного державотворення значно вплинуло на розгортання української національної революції. Тому, як член Центральної Ради, Борис Козубський безпосередньо брав участь у цих процесах і політичних змінах в Україні.

У Кременці, містечку у Західній Волині, почала діяти повітова земська управа, до її складу увійшов адвокат Б. Козубський. У цей період в місті починає своє функціонування міська управа і дума. Головою Кременецької міської думи у 1917-1919 рр. був Б. Козубський.

У місті Кременець 4 листопада 1917 р. відбулося перше засідання новообраної Кременецької міської думи, яка працювала до вступу у місто більшовиків у червні 1919 р. На цьому засіданні головою Кременецької міської думи було обрано Бориса Козубського. Під час зібрання було засуджено більшовицький переворот; задекларовано підтримку Тимчасового уряду та Української Центральної Ради; створено Кременецький Комітет Громадянської безпеки⁶.

⁵ Бутин В. Є у Кременці вулиця Козубського / В. Бутин // Свобода. – 2010. – № 83.

⁶ Медведєв С. На зламі епох / С. Медведєв, В. Савчук // Краєзнавчі нариси з історії Кременеччини. – Випуск 1. – Кременець, 2014. – С. 73.

Голова міської думи Козубський зумів організувати роботу думи так, щоб життя міста не залежало від депутатів, які часто не з'являлися на засідання ⁷. Тут проявились його блискучі організаторські здібності.

Одним із свідчень становлення української державності в Україні, в тому числі на Кременеччині, був випуск паперових грошей номіналом 1, 3, 5 і 10 гривень у 1918 р., на купюрах стояв підпис голови повітової управи Б. Козубського ⁸. Ці гроші друкували в Кременецькій друкарні, і вони були в обігу протягом року ⁹. Протягом короткого терміну влада у місці змінювалась аж поки остаточно не закріпились поляки.

Трапилося так, що у 1919 р. польська адміністрація запроторила Бориса Козубського, з багатьма друзями по боротьбі, до концтабору в містечку Домб'є неподалік від Кракова. Правдами й неправдами Олена Козубська виврала ледь живого чоловіка з неволі ¹⁰. Це був перший досвід поневірян, які випали на долю Б. Козубського та його родини.

У 1920-30-х рр. Козубський працює адвокатом у м. Кременці ¹¹. Просвітяни обрали Б. Козубського своїм головою. Він бере участь у створенні читалень «Просвіти», українських кооперативів, банків. Його соратниками стали В. Дорошенко, В. Гнажевський, С. Жук ¹². Родина Козубських віддала кілька приміщень власного помешкання під осідки «Просвіти» й «Союзу українців» ¹³. Бачимо на яку самопожертву, задля громади здатні представники тогочасної еліти. Активна небайдужість – ставлення громадських інтересів вище особистих, така характеристика доповнює історичний портрет Б. Козубського.

З ініціативи Б. Козубського у Кременці засновано книгарню, для неї, знову ж таки, родина Козубських виділила кімнати у власному будинку, а згодом «Просвіта» орендувала для книгозбірні приміщення на центральній вулиці міста – Широкої ¹⁴.

⁷ Там само. – С. 74.

⁸ Чернихівський Г. Портрети пером / Г. Чернихівський. – Кременець, 2001 – С.126.

⁹ Козубський О. Від Львова до тайги. Про рід Козубських / О. Козубський. – Снятин, 2007. – С. 35.

¹⁰ Шубська Г. Мій батько / Галина Шубська // Діалог. – 1993. – № 6.

¹¹ Козубський Борис // Панчук І. Тернопільщина в іменах. Довідник / Ігор Панчук. – Тернопіль, 2006. – С. 80.

¹² Скакальська І. Громадсько-політична діяльність Семена Жука / Ірина Скакальська – Кременець: ВЦ КОГП ім. Тараса Шевченка, 2006. – С.44.

¹³ Держархів Тернопільської обл., ф.348. Товариство «Просвіта», спр.23, арк.12.

¹⁴ Чернихівський Г. Кременеччина від давнини до сучасності. – Кременець, 1999. – С. 125.

З фондів Держархіву Тернопільської області

На території Західної Волині працювала група активних діячів українського культурно-просвітницького відродження. Ядро цієї групи складала політичні емігранти, а саме: Сергій Бачинський, Роман Бжеський, Василь Біднов, Володимир Дорошенко, Семен Жук, Борис Козубський, В. Гнажевський, В. Кавун, І. Капітонєць та інші, які зосередились у містечку Кременець. Завдячуючи їхній активній праці, у селах повіту утворювались хати-читальні, бібліотеки, осередки «Просвіти». У самому Кременці була заснована читальня української літератури та бібліотека ¹⁵.

Будучи головою «Просвіти» Б. Козубський часто влаштовував урочисті академії присвячені відомим діячам української історії та культури. Водночас він виступав на них з доповідями про видатних людей. З нагоди проведення таких культурно-масових заходів по місту заздалегідь розклеювали кольорові афіші, а внизу зазначалося: «Відповідальний – Борис Козубський» ¹⁶.

¹⁵ Бачинський М. Сергій Бачинський. Спогади сина / М. Бачинський. – Л., 2004. – С. 83.

¹⁶ Козубський О. Від Львова до тайги. Про рід Козубських / О. Козубський. – Снятин, 2007. – С. 21.

Борис Козубський був не лише громадським діячем, але й політиком. Українці були чисельною національною меншиною в Другій Речі Посполитій, але були ще інші національності, тому логіка підказувала те, щоб активізувати боротьбу за свої права, особливо на час виборів до польського парламенту, необхідно було об'єднатись. Було створено Блок національних меншин, що виставив свій список під № 16, він вийшов переможцем на всьому просторі українських територій. На Волині блок зібрав 16 депутатських мандатів, серед них і Б. Козубський став послом сейму¹⁷. Під час передвиборчої агітації у м. Почаєві (поблизу Кременця) була спроба вчинити замах на його життя¹⁸.

Відповідно до Конституції у Польщі проводились вибори до парламенту. Вона була демократичною державою, не зважаючи на політику асиміляції по відношенню до національних меншин. Обраний 1922 р. послом до польського сейму Б. Козубський став одним з організаторів Українського парламентського клубу. Праця в сеймі й антипольська боротьба зблизили Бориса з Сергієм Хруцьким, Самійлом Підгірським. Спільні відозви послів з'являлись неодноразово. Зокрема, вони закликали українців взяти участь у виборах до гмін 1927 р.¹⁹. Оскільки, важливим було те, хто очолить місцеву владу. Оскільки, важливим було те, хто очолить місцеву владу. Бачимо Бориса Козубського як зрілого та практичного політика, саме це є основними рисами до його історичного портрету.

Деякі депутати польського сейму і сенату, в тому числі, і Борис Козубський почали співпрацю з Українською народно-трудовою партією. Він разом з іншими депутатами Української парламентарної репрезентації з північно-західних українських земель, був обраний до Тіснішого Народного комітету партії. Таким чином Трудова партія однією з перших спробувала проламати «сокальський кордон» і охопити своїм впливом цілу Західну Україну²⁰. Крім того, це також були кроки для об'єднання українських демократичних сил.

Борис Козубський закликав українських політиків до консолідації та об'єднання національно-державницьких сил. Відповідно така діяльність в значала його як стратега, це ще одна риса до його історичного портрету.

Сам Борис Козубський був учасником створення у 1925 р. УНДО, увійшовши до складу першого ЦК партії²¹. Об'єднаний з'їзд українських полі-

¹⁷ Шевчук Т. Українська інтелігенція Холмщини і Підляшшя в боротьбі за свої права в міжвоєнний період / Т. Шевчук // III Міжнародний науковий конгрес українських істориків. Доповіді та повідомлення. – Луцьк : РВВ «Вежа», 2008. – С. 127.

¹⁸ Козубський О. Від Львова до тайги. Про рід Козубських / О. Козубський. – Снятин, 2007. – С. 37.

¹⁹ Центральний державний історичний архів України, м. Львів, ф. 351. План проведення виборів до польського сейму та сенату в 1928 р., оп. 1, спр. 75, арк. 63.

²⁰ Народний З'їзд // Діло. – 23 травня. – 1923.

²¹ Давидюк Р. П. Еволюція національно-демократичного руху на Волині у 20-х роках ХХ ст. / Р. П. Давидюк // 36. наук. праць РДГУ «Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії. – Випуск 23. – 2012. – С. 26.

тичних партій відбувся 11 липня 1925 р. До складу Центрального Комітету УНДО увійшло 37 осіб, серед яких були такі відомі політичні та громадські діячі, як Михайло Галушинський, адвокат Володимир Загайкевич, о. Леонтій Куницький, Василь Мудрий, Остап Луцький, Михайло Струтинський, адвокат Кость Левицький, Іван Ліщинський, адвокат Борис Козубський, сенатори Михайло Черкавський та Олександр Карпінський та інші.

Програмною засадою УНДО проголошувалась національна єдність всього українського народу, який «змагає до здобуття Соборної Незалежної Української держави на всіх українських землях». Платформа засвідчила різко опозиційне ставлення УНДО до польської окупаційної адміністрації²². Підтримуючи політичну платформу партії Борис Козубський проявляє ще одну рису, притаманну його політичному портрету – послідовну безкомпромісність у боротьбі за незалежну Україну.

Як і весь український консервативно-клерикальний табір Б. Козубський виступав за нормалізацію польсько-українських відносин на засадах національно-територіальної автономії українських земель у складі Польщі. Він солідаризувався з УНДО щодо необхідності участі у виборах до сейму і сенату 1935 р. Участь у виборах з українських партій взяли лише УНДО і УНО²³. З 1925 р. Б. Козубський очолює УНДО в Кременецькому повіті, одну з найвпливовіших політичних партій.

Як член УНДО Борис Козубський брав участь у повітових народних з'їздах і вічах. Наприклад, 18 жовтня 1926 р. Повітовий Народний Комітет у Збаражі під проводом А. Гаврилюка скликав повітове віче, яке староство заборонило. За цих умов було вирішено скликати політичну довірчу нараду за участю 235 представників Збаражчини і Новоселеччини. На нараді також виступив український депутат Б. Козубський, який зупинився на характеристиці польської політики на т. зв. кресах²⁴.

Не оминула родини Козубських й хвиля антиукраїнських політичних репресій, що прокотилася Західною Україною перед вибухом Другої світової війни. До політичного концентраційного табору Берези Картузької потрапили Борис і Юрій Козубські, батько та син. У вересні 1939 р. охоронці табору порозбігалася, рятуючись від наступу німецьких завойовників. Ледь живі в'язні розбрелися хто куди. Покаліченого й виснаженого Б. Козубського помістили до Кременецької лікарні. Згодом, дружина перевезла хворого чоловіка до Львова. До червня

²² Костюк О. А. Адвокатська та громадсько-політична діяльність Степана Барана (1879-1959) / О. А. Костюк. – Серія «Адвокатська біографістика». – К., 2016. – С. 97.

²³ Громадсько-політична діяльність адвоката Бориса Козубського // Адвокатура України: забуте і невідоме. Серія «Нариси з історії адвокатури України». Монографія / За ред. І. Василик. – К., 2016. – С.476.

²⁴ Костюк О. А. Адвокатська та громадсько-політична діяльність Степана Барана (1879-1959) / О. А. Костюк. – Серія «Адвокатська біографістика». – К., 2016. – С. 106.

1940 р. його лікували друзі в клініці медичного інституту. Згодом Б. Козубський якось прилаштувався коректором в обласній газеті «Вільна Україна»²⁵.

У Львові, під час німецької окупації, 30 червня 1941 р. було проголошено в будинку товариства «Просвіта» «Акт відновлення Української держави». Тоді ж сформовано український уряд на чолі з Я. Стецьком. Згодом створено «Раду Сеньйорів» (старійшин) – Вищу палату українського парламенту, до якої ввійшов і Б. Козубський²⁶.

У 1941 р. Борис Козубський повертається до Кременця. Він рік працює у місті адвокатом та нотаріусом й ще один рік – суддею²⁷.

У 1944 р. Б. Козубський переїхав знову до Львова і працював в органах місцевого самоврядування. Згодом він якось прилаштувався коректором в обласній газеті «Вільна Україна»²⁸ та одночасно юрисконсультом Львівського обласного аптечного управління²⁹.

У серпні 1948 р. його арештували, звинувативши в антирадянській пропаганді. В жовтні цього ж року військовий трибунал засудив 62-річного Б. Козубського до 25 років мордовських таборів. У тих таборах він помер у 1953 р.³⁰ Могила патріота не збереглася.

На прикладі діяльності Б. Козубського бачимо як в умовах польської влади, без власної держави, прогресивна українська інтелігенція виступила проти соціального і національно-релігійного гноблення, колонізації. Широко використовувалися для цього трибуни польського сейму і сенату. Досить активну участь брала еліта в діяльності політичних та громадських організацій, ревниву відстоюючи в них українські права. Також вона не скорилась новим окупантам, вже радянським, а продовжувала боротись за вільну Україну.

У сім'ї Козубських росло четверо дітей: Юрій, Галина, Ірина та Олег. Його діти, особливо Юрій і Галина, теж не стояли осторонь національно-визвольної боротьби, яка точилася в ті роки на теренах Західної України. На початку 1930 р. в Кременці створилася підпільна молодіжна організація «Юнак», до якої входили учні української гімназії, духовної семінарії. Заступником голови організації був І. Шубський (згодом чоловік Г. Козубської). В 1932 р. «Юнак», що вів антипольську діяльність, було розгромлено, її членів аре-

²⁵ Шубська Г. Мій батько / Галина Шубська // Діалог. – 1993. – № 6.

²⁶ Козубський О. Від Львова до тайги. Про рід Козубських / О. Козубський. – Снятин, 2007. – С. 56.

²⁷ Клименко О. Українці в поліції в рейхскомісаріаті «Україна» (Південна Волинь). Німецький окупаційний режим на Кременеччині у 1941-1944 рр. / О. Клименко, С. Ткачов. – Харків, 2012. – С. 33.

²⁸ Шубська Г. Мій батько / Галина Шубська // Діалог. – 1993. – № 6.

²⁹ Клименко О. Українці в поліції в рейхскомісаріаті «Україна» (Південна Волинь). Німецький окупаційний режим на Кременеччині у 1941-1944 рр. / О. Клименко, С. Ткачов. – Харків, 2012. – С. 34.

³⁰ Бутин В. Є у Кременці вулиця Козубського / В. Бутин // Свобода. – 2010. – № 83 (2501). 10